

بررسی روش ادای نماز تهجد و تحلیل دیدگاه‌های فقهی درباره‌ی اقامه‌ی آن با جماعت

پوهنوال عبدالمنان ابوعمرو

دیپارتمنت تعلیمات اسلامی پوهنچی شرعیات پوهنتون بدخشان

a.aboamar2023@gmail.com

0009-0005-3307-2486

نویسنده

نشانی برقی

نشانی ارکاید

چکیده

الله متعال برای هدایت انسان‌ها و معرفی روش عبادات رسول اکرم-صلی الله علیه وسلم- را انتخاب نمود و به سوی مردم فرستاد، یاران رسول الله، تابعین و تبع تابعین از ایشان قدم به قدم پیروی کردند. اما بعدها، تعداد از مردم در عصرهای بعدی عبادات را طبق میل خود انجام داده‌اند. هدف تحریر این مقاله دانستن روش خواندن نماز تهجد و برخی مسایل مربوط به آن است. روش کاری در تحریر این اثر تحلیلی-توصیفی است. مسأله‌ی اساسی در این اثر دریافت خلاهای موجود در روش ادای نماز تهجد و مرفوع ساختن آن می‌باشد. یافته‌های این پژوهش واضح می‌سازد که موجودیت خلاها در نماز تهجد و تراویح و در برخی موارد منجر شدن به نزاع، عامل اصلی آن کم علمی و دوری از سنت رسول الله-صلی الله علیه وسلم- و از روش نیکان گذشته و تعصب مذهبی بوده است. محدود قرار دادن تهجد به عدد خاصی لازم نیست بلکه به نشاط و قدرت انسان ارتباط دارد. پیامبر اکرم نماز تهجد را به طور عموم با جماعت نخواندند، اما گاهی اوقات برخی اصحاب کرام با رسول الله اقتدا کرده نماز تهجد را خواندند، بنا براین بسیاری از علماء جماعت نماز تهجد را جایز دانسته‌اند، اما برخی علما آن را مکروه می‌دانند به جز نماز تراویح.

کلید واژه‌ها: تهجد، تراویح، جماعت، قیام الیل و وتر.

An Analysis of the Method of Performing Tahajjud Prayer and a Jurisprudential Examination of Its Congregational Practice

Abdul Manan Aboamro

Author Department of Islamic Studies, Faculty of Sharia, Badakhshan University
 Email . a.aboamar2023@gmail.com
 Orcid 0009-0005-3307-2486

Abstract

Almighty Allah selected the Prophet Muhammad (peace be upon him) to guide humanity and to introduce the proper methods of worship. The Companions of the Prophet, the Tabi'un (Successors), and the Tabi' al-Tabi'in (Successors of the Successors) adhered to his practices step by step. However, in later periods, some individuals performed acts of worship according to their personal inclinations. The objective of this paper is to examine the method of performing Tahajjud prayer and to explore related issues. The research methodology employed in this study is library-based, using analytical and descriptive approaches. The primary concern of this study is to identify deficiencies in the practice of Tahajjud prayer and to propose solutions for addressing them. The findings of this research indicate that certain gaps exist in the performance of Tahajjud and Tarawih prayers, and in some cases, these discrepancies have led to disputes. The root causes of these issues are identified as a lack of religious knowledge, a departure from the Sunnah of the Prophet (peace be upon him), neglect of the practices of pious predecessors, and sectarian bias. There is no fixed number of Tahajjud prayer units; rather, its performance depends on an individual's energy and capability. The Prophet (peace be upon him) generally did not perform Tahajjud in congregation. However, on some occasions, certain Companions prayed behind him. Consequently, many scholars have deemed congregational Tahajjud permissible, while others consider it makruh (undesirable), except for the Tarawih prayer.

Keywords: Tahajjud, Tarawih, Congregation, Qiyam al-Layl, Witr.

مقدمه

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأَصْلِي وَأَسْلِمٌ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ.

الله متعال بندگان را برای معرفت و عبادت خود آفریده است، تا بتوانند بدین وسیله به معبود خود قربت حاصل نموده و به درجات عالی نایل آیند. الله متعال برای تقرب خود عبادات فرضی و نفلی را در مکان و زمان مخصوص تعیین نموده است؛ از آن جمله: خواندن نماز تهجد است که آن اهمیت بس بزرگی دارد؛ چون نماز تهجد از بهترین نمازها، سبب دخول بهشت و قربت به الله بوده، هم چنین وقت اجابت دعا و مکفرگناهان می باشد. برای خواندن نماز تهجد در رمضان اهتمام زیاد صورت گرفته است نسبت به سایر شب‌های سال، به خصوص در دهه‌ی روز آخر، برای هر انسان مستحب است در صورت امکان تمام شب نماز تهجد بخواند؛ چون پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- در دهه‌ی روز آخر رمضان خانواده خود را از خواب بیدار می کرد و کمربند خود را می بست و شب بیداری می کرد و اما در دو دهه‌ی اول، آن‌ها را برای نماز شب بیدار نمی کرد؛ زیرا در ده روز آخر امید واری در یافت شب‌های قدر است.

تبیین مسأله

مسلمانان باید عبادت خود را مطابق سنت رسول الله -صلی الله علیه وسلم- و نیکان پیشین انجام دهند؛ چون اطاعت آنان موجب سعادت دنیا و آخرت انسان می شود. رمضان سال ۱۴۰۲ شمسی تعدادی از جوانان در مسجد، بعد از ختم تراویح حوالی ساعت ۱۱ بجای شب گردهم آمدند و می خواستند که نماز تهجد را باجماعت ادا نمایند، اما تعدادی علیه آنان عکس العمل نشان داده و به این دیدگاه بودند که جماعت تهجد به طور کامل درست نیست از طرف دیگر می بینیم که برخی امامان، نماز تراویح و یا تهجد را طوری می خوانند که در آن ادای حروف قرآن کریم و مخارج آن رعایت نمی شود و تفکر و اندیشیدن در آیات قرآن به طور کلی وجود ندارد، رکوع، سجود و غیره طور مسنون و درست رعایت نمی شود. آن چه لازم است در نماز خضوع و فروتنی و عدم عجله است و در آن سکون و طمانیت رعایت شود و قرآن کریم نیز با خضوع، واضح و با تفکر تلاوت شود. باید در عبادات روش رسول الله و نیکان گذشته در پیش گرفته شود و از آن پیروی شود؛ در غیر این صورت، جز فریب دادن خود و خوش ساختن شیطان و موجب عدم به دست آوردن ثواب چیزی دیگری نخواهد داشت.

پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی: حکم جماعت نماز تهجد چیست و چه وقت خوانده می‌شود؟

پرسش‌های فرعی:

- ۱- حکم نماز تهجد و تراویح چیست؟
- ۲- نماز تهجد و تراویح چند رکعت است؟
- ۳- آیا کسی که نماز وتر را بعد از پایان تراویح می‌خواند، جایز است نماز تهجد بخواند یا خیر؟
- ۴- آیا لازم است نماز تراویح به نماز عشا متصل ادا شود؟

اهمیت تحقیق

این مقاله از اهمیت و یژه‌ی برخوردار است؛ زیرا نماز تهجد از بهترین نمازها بوده و با آن انسان به الله متعال نزدیک و به بهشت داخل می‌شود، هم‌چنین از جمله اوقات اجابت دعا و مکفر گناهان می‌باشد. پیرامون خواندن نماز تهجد در رمضان نسبت به سایر شب‌های سال، اهتمام زیاد صورت گرفت است، به خصوص در دهه‌ی روز آخر رمضان برای هر انسان مستحب است در صورت امکان تمام شب نماز تهجد بخواند؛ چون پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- در آن خانواده خود را از خواب بیدار می‌کرد و کمربند خود را می‌بست و شب بیداری می‌کرد و اما در دهه‌ی اولی و دهه‌ی وسطی رمضان، آن‌ها را برای نماز شب بیدار نمی‌کرد؛ زیرا در ده روز آخر امید واری در یافت شب‌های قدر است. برخی مردم جماعت تهجد را به طور کامل نادرست می‌دانند، این مسأله حتی در برخی اماکن منجر به نزاع شده است. پس با توجه به نکات فوق، نیاز است که از موضوع یاد شده بحث صورت گیرد؛ تا سبب روشنگری قرار گرفته و عامل بر حذر داشتن آن عده مردمی که نماز تهجد و تراویح را به شکل درست انجام نمی‌دهند چه به شکل جماعت باشد یا به شکل انفرادی.

اهداف تحقیق

هدف اصلی: بیان بررسی حکم جماعت نماز تهجد و دیدگاه علماء پیرامون آن.

هدف فرعی:

بر ملا ساختن اهمیت نماز تهجد، تراویح، رکعات، وقت و روش خواندن آن.

پیشینه‌ی تحقیق

شاید در رابطه به (حکم ادای نماز تهجد باجماعت) اثر ویژه‌ی نوشته شده باشد، ولی من نیافتم، اما فقهاء، مفتی‌ها، علماء در ضمن تبیین مسایل فقهی و در پاسخ پرسش‌گران، محدثان در هنگام شرح احادیث پیرامون این موضوع بحث‌های مفصلی داشتند.

از جمله: محمد انور شاه بن معظم شاه کشمیری (۱۴۲۶ هـ - ۲۰۰۵ م) فیض الباری علی صحیح البخاری. لبنان: دار الکتب العلمیة بیروت. شاه صاحب-رحمه الله- در کتاب مذکور احادیثی که ارتباط به تهجد و تراویح داشت آن‌ها را جمع آوری کرده و توضیح داده و در جمع و تطبیق آن سعی بلیغی را انجام داده‌اند، عثمانی. (۱۴۱۳ه) درس ترمذی. پاکستان: دارالعلوم کراچی. ایشان در این کتاب احادیث مربوط به موضوع را به شکل علمی بحث و روایات مختلفه را باهم به شیوه‌ی علمی و معقول تطبیق داده و تعارض بین روایات را مرفوع ساخته‌اند، هم چنین ابن عثیمین (ب ت) مجموع فتاوی و مقالات العلامة ابن عثیمین، در فتاوی‌ای خویش پرسشگرانی که راجع به موضوع مطرح کرده‌اند از جواب ارایه نموده‌اند. اما آن‌چه که در این مقاله تحقیق شده: حکم جماعت نماز تهجد است و از نماز تراویح به طور فشرده نیز بحث شده؛ زیرا تراویح جزء قیام اللیل محسوب می‌شود، به شکل کوتاه به زبان ملی انجام شده، اما سایر دانشمندان در ضمن مباحث خود، از موضوع متذکره، تحقیقاتی داشتند، اما همه‌ی آن‌ها به زبان عربی یا اردو بوده است، دریافت و دانستن آن برای تعداد زیادی دشوار می‌باشد. بیشترین مطالب این مقاله از کتاب: (درس ترمذی)، (فیض الباری)، (فتح الباری) و از فتاوی‌ای ابن عثیمین، ابن باز و ابن فوزان گرفته شده است.

روش تحقیق

در نگارش و تحقیق این مقاله از روش تحلیلی - توصیفی استفاده صورت گرفته است و در تهیه این پژوهش فعالیت‌های زیر انجام شده است: برخی احادیثی که در ارتباط به تهجد و اهمیت قیام شب رمضان وارد شده است، تذکر داده شده است، جمع و تطبیق بین روایات وارده پیرامون وتر و بیان معنای وتر، استفاده از منابع معتبر. بین قوس سال چاپ، جلد اگر جلد متعدد باشد و صفحه کتاب تذکر یافته است و در صورت که سال چاپ نباشد بین قوس از رمز حرف (ب ت) استفاده شده است. منابع و موارد دیگر مطابق رهنمود مقاله تنظیم گردیده است، این مقاله حاوی چکیده، کلید واژه‌ها، مقدمه، بدنه موضوع، نتیجه و فهرست منابع می‌باشد.

نتایج و یافته‌ها

از لا بلای این تحقیق در می‌یابیم که سعادت دنیا و آخرت در پیروی نیکان گذشته نهفته است، اختلاف و دشمنی در مسایلی که اصولی نیست سبب دوری میان مسلمانان و شکست امت مسلمه می‌گردد. پس برای مسلمانان لازم است در همه ابعاد به خصوص در مسایل عبادی از رسول الله- صلی الله علیه وسلم- پیروی نمایند، برای فهم مسایل دینی به توضیح نیکان پیشین رجوع نمایند و عبادات را به شکل سنت رسول الله-صلی الله علیه وسلم- انجام دهند و رنه در برخی حالات عبادات انجام شده قبول نمی‌شود یا هم از ثواب آن محروم می‌گردند.

نحوه‌ی اقامه نماز تهجد و قیام اللیل: نحوه اقامه نماز تهجد در ده روز آخر برای هر انسان مستحب است در صورت امکان تمام شب نماز تهجد بخواند؛ چون پیامبر-صلی الله علیه و آله و سلم- در ده روز آخر- خانواده خود را از خواب بیدار می‌کرد و کمر بند خود را می‌بست و شب بیداری می‌کرد و اما در دو دهه اول آن، آن‌ها را برای نماز شب بیدار نمی‌کرد؛ زیرا در ده روز آخر امید واری در یافت شب‌های قدر است. شب قدر شبی است که هر کس از روی ایمان و ثواب به عبادت بایستد، الله متعال گناهان گذشته او را می‌آمرزد، پس اگر ممکن است باید تمام شب را به عبادت بگذراند. جلسات رمضانیه (ابن عثیمین، ب ت: ۱۴۴). نماز تهجد محدود به عدد خاصی به عنوان واجب نیست، یعنی: خود را محدود به (یازده) رکعت نکنیم، ممکن است آن را بیشتر کنیم، با توجه به نشاط و قدرت مان؛ زیرا پیامبر-صلی الله علیه و آله و سلم- تصریح نکرده است، گرچند که خود شان از (یازده) یا (سیزده) رکعت بیشتر نخواندند. اما مشخص نکردند و به مردم نفرمودند که: بیش از این اضافه نکنید، بلکه مردی از او پرسید: (یا رسول الله! نظر شما در مورد نماز شب چیست؟ فرمود: نماز شب دو، دو است یعنی (دو رکعت و دو رکعت) ادا بکنید، و اگر یکی از شما از فرا رسیدن سحر بترسد، در اخر یک رکعت بخواند. جلسات رمضانیه (ابن عثیمین، ب ت: ۱۴۴). آن شخص نمی‌دانست که نماز شب چگونه است، پس او چگونه می‌داند که مقدار نماز شب چند است؟ بناء پیامبر اکرم-صلی الله علیه و آله و سلم- او را از مقدار آن خبر نداده است، بلکه از کیفیت نماز خبر دادند یعنی مقدار آن به عهده خود شخص است و گاهی اوقات می‌خواهد قرائت، رکوع و سجده را کوتاه کند و نماز را زیاد کند و گاهی اوقات می‌خواهد قرائت، رکوع و سجده را طولانی کند و عدد رکعات نماز را کم کند، با توجه به راحتی انسان و فعالیت او ارتباط دارد. جلسات رمضانیه (ابن عثیمین، ب ت: ۱۴۵).

مفتی محمد تقی عثمانی-حفظه الله- می‌گوید: طبق دیدگاه جمهور و صاحبین-رحمهم الله-بهرتر است نماز های نفلی شب دو دو رکعت خوانده شود. به دلیل روایت ابن عمر-رضی الله عنهما-

که پیامبر-صلی الله علیه وسلم- می‌فرماید: صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنِي مَثْنِي. (ترمذی، ۱۳۹۵ هـ - ۱۹۷۵ م: ۳۰۰ / ۲).

امام ابوحنیفه-رحمه الله- می‌گوید: بهتر است نماز های نفلی شب چهار رکعت ادا شود. به دلیل حدیث عایشه رضی الله عنها- که می‌گوید: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُصَلِّي أَرْبَعًا فَلَا تَسَلُّ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا فَلَا تَسَلُّ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا. (بخاری، ۱۴۲۲هـ: ۵۳ / ۲).

رسول الله-صلی الله علیه وسلم- چه در رمضان و چه در غیر رمضان از یازده رکعت بیشتر نماز شب را نمی‌خواند، چهار رکعت را می‌خواند، از نیکو خواندن و طولانی خواندنش نپرس، سپس چهار رکعت دیگر را ادا نمود، از نیکو خواندن و طولانی خواندنش نپرس، سپس سه رکعت را خواندند. جمهور به پاسخ استدلال امام ابوحنیفه-رحمه الله- می‌گویند: در صحیح مسلم به صراحت روایت شده است که رسول-صلی الله علیه وسلم- چهار رکعت را به دو سلام ادا نمودند. (عثمانی، ۱۴۱۳هـ: ۱۹۸ / ۲). می‌گوید: از لحاظ دلیل دیدگاه جمهور راجح به نظر می‌رسد، امام ابوحنیفه-رحمه الله- به یک روایت با جمهور هم نظر می‌باشد، هم چنین متأخرین مطابق به دیدگاه جمهور فتوی دادند. (عثمانی، ۱۴۱۳هـ: ۱۹۸ / ۲ - ۱۹۹).

ابن باز-رحمه الله- می‌گوید: در مورد نماز شب وسعت وجود دارد، اگر بخواید می‌تواند قبل از خواب، بعد از سنت نماز عشاء، نمازی را بخواند که الله متعال برایش میسر ساخته است یعنی یک یا سه یا بیشتر از آن، وی می‌تواند نماز را تا آخر شب یا در نیمه شب بخواند، وقتی که برای خواندن نماز ایستاد شد، دو رکعت خفیف و سبک بخواند، سپس چهار یا شش یا هشت یا ده بخواند، اما در هر دو رکعت سلام دهد، سپس رکعت آخری را وتر بخواند. چون روش پیامبر-صلی الله علیه وسلم- همین گونه بوده است، گاهی سه رکعت نماز وتر می‌خواند، گاهی پنج رکعت و گاهی هفت و گاهی هم ده و یک رکعت را در اخیر می‌خواند. (ابن باز، ب ت: ۱۰ / ۲۱).

ابن باز-رحمه الله- با استناد از حدیث: صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنِي مَثْنِي. می‌گوید: یعنی: نماز شب دو دو رکعت ادا شود بهتر است، بعد از هر دو رکعت سلام دهد، سپس در اخیر یک رکعت بخواند و به روش‌های دیگر نیز خوانده شود اشکالی ندارد. (ابن باز، ب ت: ۱۰ / ۲۲ - ۲۴).

آنچه لازم است در نماز خضوع و فروتنی و عجله نکردن است، بلکه آرام، آرام خوانده شود و هم‌چنین در تلاوت قرآن کریم، خضوع، ترتیل و تدبیر در معانی آن در نظر گرفته شود.

تعداد رکعات نماز شب: در زمینه روایات گوناگونی آمده است که خلاصه‌ی آن در زیر

نگاشته می‌شود:

این موضوع بر می‌گردد به تفاوت حالات پیامبر اکرم-صلی الله علیه وسلم-، اگر حالت شان خوب و خوش طبع بودند، از طرف شب نماز تهجد را زیاد می‌خواندند و اگر خوش طبع نبودند، کم تر می‌خواندند. گرچند از پیامبر اکرم از (سیزده) رکعت وتر بیشتر ثابت نیست (مولف و اژه وتر استفاده نموده، اما منظور شان نماز شب است) و به خواندن بیشتر از آن کدام ممنوعیت وجود ندارد. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۱۹۹/۲ - ۲۰۰).

نماز وتر: می‌گوید: پیرامون عدد رکعات وتر از رسول گرامی-صلی الله علیه وسلم- روایات به گونه‌های مختلف آمده است از یک رکعت آغاز الی (هفده) رکعت. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۲/۲۱۲).

جمع و تطبیق بین روایات وارده: از علامه عثمانی-رحمه الله- نقل نموده و می‌گوید: بطور عموم عادت پیامبر اکرم-صلی الله علیه وسلم- این بود که نخست دو رکعت نماز خفیف و کوتاه قبل از تهجد می‌خواند، سپس (هشت) رکعت نماز طولانی می‌خواند و این در حقیقت نماز تهجد شان بود. سپس (سه) رکعت وتر می‌خواند، باز (دو) رکعت نفل نشسته ادا می‌کرد و آن از توابع و تر محسوب می‌شد، باز با طلوع فجر دو رکعت سنت فجر را ادا می‌کرد، این همه (هفده) رکعت نماز می‌شود. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۲/۲۱۲-۲۱۵). با در نظر داشت بررسی فوق برخی اصحاب کرام خواستند که مجموعی نماز های شب رسول الله را بیان کنند، (اوتر بسبع عشرة رکعة) روایت کردند، برخی‌ها دو رکعت سنت فجر را در حساب نیاوردند؛ چون سنت فجر در حقیقت از نماز شب نبود، بدین جهت (اوتر بخمس عشرة رکعة) روایت کردند. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۲/۲۱۵).

برخی‌ها دو رکعت خفیف قبل از تهجد، نوافل بعد از وتر و سنت فجر را محسوب نکردند، روی همین (إحدای عشرة رکعة) روایت کردند. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۲/۲۱۵). رسول-صلی الله علیه وسلم- در آخر عمر بعد از سنگین شدن جسم مبارک شان، بعض اوقات نماز تهجد را (شش) رکعت و و تر را (سه) رکعت خواندند، یعنی: (۶+۳-۹) می‌شود. بنابر این برخی اصحاب (اوتر بتسع) روایت کردند. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۲/۲۱۵). پیامبر-صلی الله علیه وسلم- برخی اوقات نماز تهجد را چهار رکعت خواندند، بناء برخی اصحاب (اوتر بسبع) روایت کردند. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۲/۲۱۵). واژه (ایتار) به معنای نماز وتر استعمال شده و هم‌چنین به تمامی نمازهای شب اطلاق گریده- است. (عثمانی، ۱۴۱۳ ه: ۲/۲۱۲-۲۱۵).

با پژوهش فوق روشن گردید که معنای ایتار در روایات وارده به معنای نماز شب بوده، جز روایاتی که در آن (اوتر بخمس) آمده است و منظور آن نماز وتر می‌باشد؛ زیرا راوی دو رکت نفلی که بعد از وتر بود، تابع نماز وتر قرار داده است، از همین جهت (اوتر بخمس) فرموده است. (عثمانی،

۱۴۱۳هـ: ۲ / ۲۱۵). هرچه روایت (اوتر بثلاث) بر حقیقت خود حمل است، اما منظور (اوتر بواحدة) این است که: رسول-صلی الله علیه وسلم- نماز تهجد را دو دو رکعت می‌خواند، هنگام فرا رسیدن وقت نماز وتر با دو رکعت یک رکعت را ضمیمه کرده ادا می‌کرد. اما منظورش این نیست که تنها یک رکعت بخواند. با بیان توضیح فوق در میان روایات به بهترین روش جمع و تطبیق صورت می‌گیرد. (عثمانی، ۱۴۱۳هـ: ۲ / ۲۱۵).

وقت نماز تهجد: نماز تهجد بعد از نماز عشاء آغاز الی طلوع فجر ادامه دارد، چنان‌که از ابن حذافه-رضی الله عنه- روایت است که پیامبر اسلام می‌فرماید: خداوند برای شما نمازی را داده است که ارزش آن از شتران سرخ رنگ شما بهتر است و وقت آن را بین نماز عشا و تا طلوع فجر قرار داده است. (ابن ماجه، ب ت: ۱ / ۳۶۹). محدثین به صحت حدیث حکم کردند. (ابن باز، ب ت: ۱۰ / ۲۷).

وقت نماز وتر: پس اگر انسان نماز وتر را در اول شب یا در نیمه آن یا آخرش بجا آورد، در حقیقت به سنت عمل کرده است و اگر ممکن است در آخر شب بخواند بهتر است و اگر ممکن نبود قبل از خواب نماز وتر را بخواند. به دلیل این که پیامبر اکرم-صلی الله علیه و آله وسلم- می‌فرماید: مَنْ خَافَ أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَمَنْ طَمَعُ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإِنَّ صَلَاةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ وَذَلِكَ أَفْضَلُ. (نیشاپوری، ب ت: ۱ / ۵۲۰)

کسی که می‌ترسد در آخر شب بیدار نمی‌شود، اول شب نماز وتر بخواند، و هر که امید وار است در آخر شب برخیزد، نماز وتر را در آخر شب بخواند، زیرا نماز آخر شب گواه است و آن برتر است.

عایشه-رضی الله عنها- می‌گوید: مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ قَدْ أُوتِرَ، مِنْ أَوَّلِهِ وَأَوْسَطِهِ، وَاتَّهَى وَتَرَهُ إِلَى السَّحْرِ. (ابن ماجه، ب ت: ۱ / ۳۷۴).

رسول الله صلی الله علیه وسلم در همه لحظات شب وتر را گزاردند. در آغاز و نیمه و آخر شب و وتر شان به سحر پایان یافت.

جماعت تهجد: در مورد جماعت نماز تهجد دو دیدگاه وجود دارد، برخی‌ها می‌گویند: جماعت نماز تهجد جایز است و برخی‌ها به کراهت آن قایل هستند که مرجع آن در آینده ذکر می‌شود. علماء می‌گویند: اگر کسی نماز تهجد را با جماعت می‌خواند، امام باید با صدای بلند بخواند؛ زیرا حذیفه بن یمان-رضی الله عنه- شبی با رسول-صلی الله علیه و آله وسلم- نماز خواند، پیامبر اکرم-صلی الله علیه وسلم- سوره بقره را خواند و هیچ آیه‌ای از رحمت را بدون درخواست رحمت نمی‌گذشت و در آیات عذاب، پناهی می‌خواست. حذیفه-رضی الله عنه- می‌گوید: من فکر کردم که در صدمین آیت رکوع خواهد کرد، اما پس ادامه داد تا آن را تمام کرد،

سپس سوره نساء و آل عمران را خواند و رکوع کرد. حدیث فوق دلیل بر اینست که پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- تهجد را با صدای بلند و با جماعت خواندند. در این حدیث دو اشکال وجود دارد:

اول: آیا خواندن نماز تهجد به جماعت جایز است یا خیر؟

ابن عثیمین -رحمه الله- به جواب اشکال فوق می‌گوید: خواندن نماز تهجد به طور مستمر جواز ندارد، اما گاهی اوقات پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- با حذیفه بن یمان -رضی الله عنه- نماز خواندند، همانگونه‌ای که در حدیث قبلی بیان شد و زمان دیگر، با عباس -رضی الله عنه- خواندند و یک بار هم با عبدالله بن مسعود -رضی الله عنهما- خواندند، اما رسول -صلی الله علیه و سلم- این کار را دایم انجام نداده است و فقط در ایام ماه رمضان انجام داده است، پس اگر گاهی نماز تهجد بدون فرا خواندن مردم و دعوت با جماعت خوانده شود اشکالی ندارد و از سنت است. (ابن عثیمین، ب ت: ۱۳/۱۰۴). اما آن‌چه برخی از برادران جوانی که در یک مکان زندگی می‌کنند به خواندن نماز تهجد هر شب با جماعت انجام می‌دهند، این خلاف سنت است. (ابن عثیمین، ب ت: ۱۳/۱۰۴). باجماعت خواندن نماز تراویح در مسجد بهتر است؛ زیرا پیامبر اسلام تراویح را چند شب در مسجد خواندند، سپس آن را به تاخیر گذاشت؛ از خوف فرض شدن آن بر مردم، چنان‌که در صحیح بخاری و مسلم از عایشه -رضی الله عنها- روایت شده است که می‌گوید: *أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَصَلَّى بِصَلَاتِهِ نَاسٌ، ثُمَّ صَلَّى مِنَ الْقَابِلَةِ، فَكَثُرَ النَّاسُ، ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّلَاثَةِ أَوِ الرَّابِعَةِ، فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: «قَدْ رَأَيْتُ الَّذِي صَنَعْتُمْ وَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إِلَيْكُمْ إِلَّا أَنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيَّكُمْ وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ»*. (بخاری، ۱۴۲۲هـ: ۲/۵۰) و (نیشاپوری، ب ت: ۱/۵۲۴).

رسول -صلی الله علیه و سلم- یک شب در مسجد نماز خواند و مردم به نماز او اقتدا نموده نماز خواندند، سپس رسول -صلی الله علیه و سلم- شب بعدی نماز خواند و مردم زیاد شدند، سپس در شب سوم یا چهارم گرد آمدند و پیامبر اسلام به مسجد تشریف نیاوردند، اما وقتی صبح شد، فرمود: آن‌چه را انجام دادید دیدم و چیزی مانع آمدنم نشد، جز این‌که ترسیدم بر شما واجب شود. روای می‌گوید: این عمل در رمضان صورت گرفته بود.

از ابو ذر -رضی الله عنه- روایت است که پیامبر اکرم -صلی الله علیه و سلم- می‌فرماید: *إِنَّهُ مَنْ قَامَ مَعَ الْإِمَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ كُتِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ*. (ترمذی، ۱۳۹۵هـ - ۱۹۷۵م: ۳/۱۶۰). هر کس با امام بایستد تا زمانی که امام نماز را تمام می‌کند، برای او اجر یک شب تمام نوشته می‌شود. ترمذی می‌گوید: این حدیث حسن و صحیح است.

پس از او اصحاب اش به این عمل کرده و امتش آن را پذیرفتند، از ابوهریره -رضی الله عنه- روایت است که پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- می‌فرماید: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. (نیشاپوری، ب ت: ۱ / ۵۲۳).

هر که در ماه رمضان از روی ایمان و به امید ثواب به نماز بایستد، گناهان قبلی او آمرزیده می‌شود. این عمل از سنت ثابت شده است، برای مسلمان مناسب نیست که آن را ترک کند. (ابن فوزان، ب ت: ۴۳).

ابن نجیم -رحمه الله- می‌گوید: جمع شدن برای احیای یکی از این شبها در مساجد مکروه است در الحاوی القدسی آمده است: هیچ نماز نقلی با جماعت خوانده نمی‌شود جز تراویح، اما نماز-های که در اوقات مبارکه روایت شده مانند شبهای قدر، نیمه شبهای شعبان، شبهای عیدین، عرفه، جمعه و غیره. این همه به صورت انفرادی خوانده شوند. (ابن نجیم، ب ت: ۲ / ۵۶). ملا علی قاری -رحمه الله- در کتاب اش آورده می‌گوید: پرسشی مطرح شده که چگونه خواندن نماز نفل به جماعت جایز است در حالی که جماعت آن بدعت است؟ در جواب می‌گوید: ادای آن بدون اذان و تکبیر با یک یا دو نفر جایز است، مشروط بر این که بگوییم: تهجد بر پیامبر -علیه السلام- فرض بوده، پس اقتدای نفل گزار به فرض گزار درست است و کراهتی در آن نیست. (ملا علی قاری، ۱۴۲۲ هـ - ۲۰۰۲ م: ۳ / ۸۵۶). اما اکثر علما می‌گویند: جماعت در نمازهای غیر فرض صحیح است. (عینی، ۱۴۲۰ هـ - ۱۹۹۹ م: ۳ / ۱۲۷). (عظیم آبادی، ۱۴۱۵: ۴ / ۱۶۶)، (خطابی، ۱۳۵۱ هـ - ۱۹۳۲ م: ۱ / ۱۷۴).

عدد رکعات نماز تراویح: در مورد تعداد رکعاتهای تراویح چیزی از پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- ثابت نشده است و موضوع در این باره وسیع است، ابن تیمیه -رحمه الله- می‌گوید: بیست رکعت نماز بخواند، چنان که مشهور در مذهب احمد و شافعی -رحمهم الله- و ممکن است سی و شش رکعت بخواند، چنان که در مذهب مالک معروف است. ممکن است یازده رکعت یا سیزده رکعت نماز بخواند، هر کدام درست است، پس کم یا زیاد کردن رکعتها بستگی به طول یا کوتاه کردن قیام دارد. (ابن فوزان، ب ت: ۴۴). هنگام که عمر -رضی الله عنه- مردم را به دور اُبی بن کعب -رضی الله عنه- جمع کرد، بر آن‌ها بیست رکعت نماز خواند. (اعظمی، ۱۴۰۳: ۳۷). بسیاری از امامان مساجد تراویح می‌خوانند اما نمی‌دانند که چه می‌خوانند، در رکوع و سجده، طمانینت ندارند، مقصد در نماز حضور قلب در پیشگاه الله متعال و در هنگام تلاوت قرآن از آن پند گرفتن است و این‌ها به شتاب و عجله خواندن بدست نمی‌آید، ده رکعت نماز با اطمینان خواندن برتر است نسبت به بیست رکعتی که در آن تدبر و اطمینان در رکوع و سجده وجود ندارد؛

زیرا روح، اساس و مغز نماز همانا حضور قلب به پیشگاه الله متعال است. تلاوت با تدبیر بهتر است از سرعت، اما سرعت مباح، آن است که در آن حروفی به خاطر تسریع حذف نشود. الله متعال آنان را که قرآن را بدون فهم معانی آن تلاوت می‌کنند مذمت کرده است، چنان که می‌فرماید: ﴿وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ (البقرة: ۷۸). پاره‌ای از آنان افراد بیسواد هستند که (از) کتاب جز آرزوهای نمی‌دانند.

هم چنین در آیت دیگری می‌فرماید: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ (محمد: ۲۴).

آیا درباره قرآن نمی‌اندیشند (و مطالب و نکات آن را بررسی و واری نمی‌کنند؟) یا این که بر دلهای قفلهای ویژه‌ای زده اند؟ مقصد نزول قرآن کریم، درک معانی آن و عمل به آن است، نه صرف تلاوت. (ابن فوزان، ب ت: ۴۴). برخی امامان مساجد با میکروفن صدای خود را در بیرون از مسجد در می‌آورند و اطرافیان خود را در مساجد آزار می‌دهند و این کار جایز نیست. چنان که ابن تیمیه -رحمه الله- می‌گوید: هر کس قرآن را در حالی که مردم در حال عبادت هستند، بر وی جایز نیست که آنان را مزاحمت و مشغول کند. (ابن تیمیه، ۱۴۱۶هـ/۱۹۹۵م: ۲۲/۲۰۵).

به دلیل این که پیامبر -صلی الله علیه وسلم- برای اصحابش در حال نماز خواندن در مسجد می‌فرماید: أَلَا إِنَّ كُلَّكُمْ يَنَاجِي رَبَّهُ، فَلَا يُؤْذِي بَعْضُكُمْ بَعْضًا، وَلَا يَرْفَعَنَّ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ. (صنعانی، ۱۴۰۳: ۲/۴۹۸).

ای مردم هر یک از شما با پروردگار خود گفتگو می‌کنید، پس قرائت را با صدای بلند نخوانید. بناء اینان باید از خدا بترسند و نماز خود را به خوبی بجا آورند و خود و مقتدیان خود را از تراویح به نحو مشروع اش محروم نسازند. (ابن تیمیه، ۱۴۱۶هـ/۱۹۹۵م: ۲۲/۲۰۵). برخی از امامان مساجد برای ختم قرآن در آغاز ده روز آخر ماه رمضان یا در اواسط آن به سرعت تلاوت می‌کنند، بعد از ختم آن، مسجد خود را ترک نموده و عازم مسجد دیگری می‌شوند و کسی که شایسته اقامه نماز نیست، در جای خود مقرر می‌کند و این ضایعه بزرگی است که انجام آن بر او لازم بود. بعضی از آن‌ها، وقتی قرآن را تمام کردند، در شب‌های باقی مانده از ماه که شب‌های رهای از جهنم است، نماز را کوتاه می‌کنند. گویا این افراد گمان می‌کنند که هدف از تراویح و تهجد، صرف ختم قرآن است، نه شب زنده داری و این شب‌های هستند که پیامبر -صلی الله علیه وسلم- در آن برای عبادت الله متعال آمادگی کامل می‌گرفتند و برای کمایی اجر و ثواب آن تلاش می‌کردند و این عمل کرد آنان تلاعب و نادانی شان در قبال عبادت الله متعال است. (ابن فوزان، ب ت: ۴۵).

فرق بین تراویح، قیام رمضان و نماز شب و نماز تهجد در ماه رمضان: شیخ

عبیدالله مبارکپوری می‌گوید: بدان که تراویح، قیام رمضان، نماز شب و نماز تهجد در ماه رمضان یک چیز است و نامی برای یک نماز است و در رمضان جز تراویح تهجد نیست؛ زیرا در روایت صحیح و یا ضعیف از پیامبر اکرم ثابت نیست که در شب‌های رمضان دو نماز خوانده باشند، یکی به نام تراویح و دیگری به نام تهجد، پس تهجد در غیر رمضان و او تراویح در رمضان است، چنان که حدیث ابودر-رضی الله عنه- و غیره بر این دلالت می‌کنند. (اعظمی، ۱۴۰۳هـ: ۳۶). انور شاه کشمیری -رحمه الله- می‌گوید: نظر پسندیده در نزد من، این است که تراویح و نماز شب یکی است، هر چند خصوصیات آن‌ها متفاوت باشد، مانند عدم مداومت در تراویح و جماعت خواندن آن، گاهی ادای آن در اول شب و گاهی خواندن آن تا طلوع فجر، بر خلاف نماز تهجد که در آخر شب خوانده می‌شود و در آن جماعت نیست. اختلاف در خصوصیات را دلیل بر تفاوت در دو نوع آن‌ها قرار دادن به نظر من خوب نیست، بلکه آن یک نماز است، چون اگر در اول شب خوانده شود تراویح نامیده می‌شود و اگر دیر خوانده شود، تهجد نامیده می‌شود. وقتی که در دو وصف با هم اختلاف داشته باشند، در نامیدن آن به دو نام بدعت و ممانعتی نیست، در صورت که امت بر آن اتفاق داشته باشد. تغایر در هر دو نوع زمانی ثابت می‌شود که رسول خدا -صلی الله علیه و آله و سلم- با تراویح تهجد خوانده باشند. (انور شاه کشمیری، ۱۴۲۶ هـ - ۲۰۰۵ م: ۲ / ۵۶۷). تمام نماز را در ماه رمضان قیام می‌نامد، از ابوهریره-رضی الله عنه- روایت است که پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- می‌فرماید: کسی که در ماه رمضان از روی ایمان و به امید ثواب بایستد، گناهان قبلی او بخشیده می‌شود. (نیشاپوری، ب ت: ۱ / ۵۲۳). پس اگر کسی در حد توانش با امام بایستد، آن را قیام می‌گویند، اما در ده روز آخر رمضان مستحب است طولانی شود؛ زیرا احیای آن به نماز و تلاوت قرآن کریم و دعا مشروع است؛ چون از عایشه-رضی الله عنها- روایت است که می‌گوید: پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- در دهه آخر شب رمضان، اهل خود را بیدار می‌کرد، کمر بند خویش را می‌بست و شب را بیدار سپری می‌کرد. (ابن حبان، ۱۴۰۸ هـ - ۱۹۸۸ م: ۸ / ۲۲۳). ابن باز، ب ت: ۱۱ / ۳۳۸ - ۳۳۹). به همین دلیل مشروع شد که آن‌ها را طولانی کنند، همان گونه که پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- طولانی کردند، چنان که در برخی از شب‌ها بقره و نساء و آل عمران را می‌خواندند. پس منظور این است پیامبر اکرم -صلی الله علیه و سلم- در دهه شب آخر نمازها را طولانی و تمام شب را به بیداری سپری می‌کرد؛ از این رو بر مردم مشروع شد که آن را احیا کنند و نماز را طولانی، تا از او -صلی الله علیه و آله و سلم- پیروی کنند بر خلاف بیست روز اول رمضان که پیامبر -صلی الله علیه و سلم- آن را زنده سپری نمی‌کرد، بلکه او -صلی الله علیه و آله و سلم- قیام می‌کرد و می‌خوابید، همانطور که در احادیث آمده است. اما ده روز اخیر رمضان رسول-

صلی الله علیه وسلم - همه شب را به عبادت سپری می‌کرد و کمربند خود را می‌بست و اهل خود را بیدار می‌کرد؛ چون در آن شب مبارکی است، همانا شب قدر. (ابن باز، ب ت: ۱۱ / ۳۳۹) و (ابن فوزان، ۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۳ م: ۱ / ۴۳۵). نماز تهجد در آخر شب در ده روز آخر ماه مبارک رمضان، امر جدیدی نیست، بلکه رسول الله - صلی الله علیه و آله و سلم - در دهه آخر ماه رمضان، مردم را با یک امام گرد آوردند و در ماه رمضان این کار را با اصحاب خود انجام داده است، اما انجام آن چه در اول شب یا آخر شب مساوی می‌باشد، همه آن شامل تراویح می‌شود که ادای آن باجماعت مشروع می‌باشد. اما تقسیم آن به دو بخش به خاطر طلب اجر و هردو بخش تراویح محسوب می‌شود. اما تسمیه بخش اول آن به تراویح و بخش دومی را به قیام اللیل و این تسمیه دلیل ندارد. اما عوامی که دوره اول را تراویح و دوره دوم را قیام می‌نامند، این نامی است که دلیلی ندارد. (ابن فوزان، ب ت: ۲۶۱). برخی می‌گویند: در میان هردو فرق وجود دارد، چنان‌که محمد انور بن معظم شاه - رحمه الله - می‌گوید: دیدگاه عموم علماء این است که تراویح و قیام اللیل دو نوع مختلف است. (انورشاه کشمیری، ۱۴۲۶ هـ - ۲۰۰۵ م: ۲ / ۵۶۷). نماز تراویح، سنت مؤکده است و انجام آن بلافاصله بعد از نماز عشاء و سنت راتبه آن خوانده شود؛ این عملی است که مسلمانان انجام می‌دادند. به تأخیر انداختن نماز تراویح تا زمانی دیگر، سپس به مسجد آمدن و نماز تراویح خواندن، این خلاف عمل مسلمانان است و فقها ذکر می‌کنند که تراویح بعد از نماز عشاء و سنت آن انجام می‌شود، پس اگر کسانی که آن را به تأخیر می‌اندازند؛ ما نمی‌گوییم این کار حرام است، بلکه خلاف عمل مسلمانان است که آنان تراویح را در اول شب انجام می‌دادند. (ابن فوزان، ب ت: ۴۲ / ۴۹).

نماز تهجد هم سنت است و فضیلت زیادی دارد که خواندن نماز شب بعد از خواب به ویژه در ثلث آخر شب یا در ثلث بعد از نصف آن در نیمه شب است. یکی از بهترین نمازهای نفلی همانا

تهجد است که الله متعال در مورد اش می‌فرماید: ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأًا وَأَقْوَمُ قِيْلًا﴾ (مزل: ۶).

عبادت شبانه، (افعال آن) مؤثرتر و ماندگارتر و اقوال (آن) درست تر و پابرجاتر است. و بلافاصله خواندن نماز تراویح بعد از نماز عشاء، در حقیقت پیروی از پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله و سلم - است. (ابن فوزان، ب ت: ۴۲ / ۴۹).

اگر انسان با امام نماز تراویح و وتر را بخواند، شب برمی‌خیزد و نماز تهجد می‌خواند. مانعی ندارد و نماز وتر را اعاده نمی‌کند، بلکه نماز وتر را که با امام خوانده کافی است و به اندازه ای که الله متعال بر او آسان کرده است، نماز شب بخواند، هر چند نماز وتر را تا آخر نماز به تأخیر بیندازد

اشکالی ندارد، اما از اقتدای امام باز می‌ماند و بهتر است از امام متابعت نموده با امام نماز بخواند؛ زیرا پیامبر اکرم -صلی الله علیه و آله و سلم- می‌فرماید: **إِنَّهُ مَنْ قَامَ مَعَ الْإِمَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ كُتِبَ لَهُ قِيَامٌ لَيْلَةٍ**. (ابوعیسی، ۱۳۹۵ هـ - ۱۹۷۵ م: ۳ / ۱۶۰).

پس با امام اقتدا کند و با او نماز وتر بخواند و این مانع از آن نیست که در آخر شب بایستد و تا می‌تواند نماز نفل بخواند. (ابن فوزان، ب ت: ۴۹ / ۴۳). امام بغوی-رحمه الله- می‌گوید: نماز شب به وتر نسبت شده است، چنان‌که پیامبر اکرم -صلی الله علیه و سلم- می‌فرماید: **أَوْثَرُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنَ. اِی پیروان قرآن! وتر بخوانید. منظور از وتر در این حدیث قیام شب است. (بغوی، ۱۴۰۳ هـ - ۱۹۸۳ م: ۴ / ۷۹).**

یک نوار صوتی دکتور عبدالسلام الشویعر-حفظه الله- را شنیدم که ایشان یکی از علمای عربستان سعودی است، می‌گوید: بین تراویح و قیام اللیل چند فرق وجود دارد:

۱- تراویح در رمضان خوانده می‌شود، اما قیام اللیل در رمضان و غیر رمضان هم خوانده می‌شود؛
۲- زمان قیام اللیل وسیع است یعنی بعد از غروب آفتاب آغاز تا طلوع فجر، اما تراویح بعد از نماز عشا متصل خوانده می‌شود؛

۳- تراویح با جماعت مشروع است، اما قیام اللیل هردو درست می‌باشد؛

۴- تراویح دو دو رکعت خوانده می‌شود، اما خواندن قیام اللیل چهار رکعت چهار رکعت نیز درست است.

حکم نماز تراویح: قول اول: خواندن نماز تراویح با جماعت در مسجد بهتر است. امام احمد، امام شافعی، امام ابوحنیفه-رحمهم الله- و برخی از مالکی‌ها نیز به همین دیدگاه هستند. (اعظمی، ۱۴۰۳ هـ: ۳۰).

قول دوم: بهتر است شخص نماز تراویح را در خانه بخواند. این دیدگاه از مالک و ابویوسف و برخی از شافعی‌ها نقل شده است. از امام مالک-رحمه الله- در مورد مردی که در ماه رمضان می‌ایستد، پرسش شد که، می‌گوید: اگر او بتواند در خان‌هاش این کار را انجام دهد، پس این کار نزد من محبوب‌تر است، چنان‌که ابن هرمز برمی‌گشت در خانه با خانواده‌اش قیام می‌کرد و ربیعه بدان شکل و تعداد زیادی از علماء از مسجد بر می‌گشتند و با مردم ایستاد نمی‌شدند. و من همین دیدگاه را ترجیح می‌دهم. (امام مالک، ۱۴۱۵ هـ - ۱۹۹۴ م: ۱ / ۲۸۷) و (اعظمی، ۱۴۰۳ هـ: ۳۰). پس از عصر عمر بن خطاب -رضی الله عنه-، نماز تراویح یکی از شعایر اسلام شد و مسلمانان به آن ادامه دادند، از این رو علما بر برتری اقامه آن در مساجد اتفاق نظر داشتند و برای آن دلایل زیر را ذکر کردند: (اعظمی، ۱۴۰۳ هـ: ۳۰).

از عایشه-رضی الله عنها- روایت شده است که: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَصَلَّى بِصَلَاتِهِ نَاسٌ، ثُمَّ صَلَّى مِنَ الْقَابِلَةِ، فَكَثُرَ النَّاسُ، ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّلَاثَةِ أَوْ الرَّابِعَةِ، فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: قَدْ رَأَيْتُ الَّذِي صَنَعْتُمْ وَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إِلَيْكُمْ إِلَّا أَنِّي خَشِيتُ أَنْ تَفْرَضَ عَلَيْكُمْ وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ.** (بخاری، ۱۴۲۲هـ: ۵۰ / ۲) و (نیشاپوری، ب ت: ۱ / ۵۲۴).

رسول-صلی الله علیه وسلم- یک شب در مسجد نماز خواند و مردم به نماز او اقتدا نموده نمازخواندند، سپس رسول-صلی الله علیه وسلم- شب بعدی نماز خواند و مردم زیاد شدند، سپس در شب سوم یا چهارم گرد آمدند و پیامبر اسلام به مسجد تشریف نیاوردند، اما وقتی صبح شد، فرمود: آنچه را انجام دادید دیدم و چیزی مانع آمدنم نشد، جز این که ترسیدم بر شما واجب شود. راوی می‌گوید: این عمل در رمضان صورت گرفته بود. اگر گفته شود: چگونه بر آنها فرض می‌شود در حالی که الله متعال فرایض را تمام کرد و پنجاه وقت نماز را به پنجم وقت نماز برگرداند؟ بغوی در پاسخ به این پرسش می‌گوید: نماز شب بر پیامبر-صلی الله علیه وسلم- واجب بود و پیروی از او در اعمال دینی اش واجب می‌باشد، یعنی اگر آن حضرت در نماز خواندن با آنها اصرار می‌داشت مردم از ایشان به طور حتمی اقتدا می‌کردند و هیچ گاه ترک نمی‌کردند، پس زیادت از جهت وجوب اقتدا به او است، نه از جهت انشای فرض جدید که شریعت بر وی واجب نکرده، اما گاهی انسان خود را به آن مکلف می‌گرداند سپس به خاطر ترک آن بر او سرزنش می‌شود، مانند شخص که بر خود خواندن نماز را نذر کند پس بر او واجب است نمازی را که نذر کرده بجا آورد، و همان گونه که الله متعال از گروهی از مسیحیان خبر داده است که رهبانیتی را که بر آنان مقرر نشده بود، بدعتی را ایجاد کردند و سپس در آن کوتاهی کردند و بناء مورد سرزنش شدند، پس الله سبحانه می‌فرماید: **(﴿ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ﴾)** (حدید: ۷۲).

پیروان او (عیسی علیه السلام) رهبانیت سختی را پدید آوردند که ما آن را بر آنان واجب نکرده بودیم ولیکن خودشان آن را برای بدست آوردن خوشنودی الله پدید آورده بودند (و بر خویشان نذر و واجب نموده بودند). اما آنان چنانکه باید آن را مراعات نکردند.

پیامبر اکرم-صلی الله علیه وسلم- بر مردم ترحم کرده و انجام آن را ترک کردند. (بغوی، ۱۴۰۳هـ: ۱۹۸۳م: ۱۴ / ۱۱۸). و (اعظمی، ۱۴۰۳هـ: ۳۰).

حافظ ابن حجر-رحمه الله- در پاسخ پرسش مذکور می‌گوید:

۱- آن چیزی که می‌ترسید فرض شدن نماز شب است، یعنی شرط صحت نماز تهجد این است که باید در مسجد با جماعت خوانده شود، چنان‌که در حدیث زید بن ثابت اشاره شده است که رسول-صلی الله علیه وسلم- می‌فرماید: حَتَّى حَشِيتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْكُمْ، وَلَوْ كَتِبَ عَلَيْكُمْ مَا قُمْتُمْ بِهِ، فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ. (بخاری، ۱۴۲۲هـ: ۹۵/۹).

حتی‌ترسیدم که بر شما فرض شود، و اگر فرض می‌شد آن را که انجام نمی‌دادید، بناءً ای مردم در خانه‌های تان بخوانید.

از گردهم آمدن به مسجد را منع کردند به خاطر نگرانی از این که بر آن‌ها شرط نشود، اما زمانی که این نگرانی رفع شد، برای مواظبت این کار در خانه‌هایشان اجازه داد.

۲- خوف این باشد که خواندن نماز شب فرض کفایی است نه فرض عین، به طوری که بیشتر از پنج نباشد، بلکه او مانند آن است که برخی در عید و مانند آن می‌روند.

۳- ممکن است آن‌چه بیم دارد، اقامه نماز شب فرض مخصوص در ماه رمضان باشد. چنان‌که در حدیث باب آمده است که این در ماه رمضان بود. در روایتی از سفیان بن حسین آمده است: حَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْكُمْ قِيَامَ هَذَا الشَّهْرِ. (ابن حجر، ۱۳۷۹: ۱۴/۳).

ترسیدم که قیام این ماه بر شما فرض شود.

بر این اساس، مشکل حل می‌شود، زیرا قیام رمضان در هر روز از سال تکرار نمی‌شود، پس این مقدار افزون بر پنج وقت نماز فرض نیست. حدیث گواه بر حقانیت نماز تراویح با جماعت است. ابوهیره-رضی الله عنه- می‌گوید: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا أَنَا فِي رَمَضَانَ يُصَلُّونَ فِي تَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: «مَا هَؤُلَاءِ؟»، فَقِيلَ: هَؤُلَاءِ نَاسٌ لَيْسَ مَعَهُمْ قُرْآنٌ، وَأَبِي بَنُ كَعْبٍ يُصَلِّي، وَهُمْ يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَصَابُوا، وَنِعْمَ مَا صَنَعُوا. (سجستانی، ۱۳۷۹: ۵۱/۲).

رسول خدا -صلی الله علیه و آله وسلم- بیرون رفت و عده‌ای را دید که در ماه رمضان در گوشه‌ای از مسجد نماز می‌گزارند، فرمود: اینها کیستند؟ گفته شد: اینها کسانی هستند که قرآن را همراه خود ندارند و ابی بن کعب نماز می‌خواند، آنان همراه ابی نماز می‌خوانند و پیامبر -صلی الله علیه و آله وسلم- می‌فرماید: آن‌ها کار درستی را انجام می‌دهند و آن‌چه انجام دادند نیکو است. ابوداود می‌گوید: این حدیث قوی نیست؛ زیرا درسند اش مسلم بن خالد است و او ضعیف است. (سجستانی، ۱۳۷۹: ۵۱/۲).

آن‌چه در این امر محفوظ است این است که عمر بن خطاب مردم را پشت سر ابی بن کعب جمع کرد، چنان‌که حافظ ابن حجر و دیگران تأیید کرده‌اند. اینها برخی از احادیثی است که در مورد مشروعیت نماز جماعت در تراویح نقل شده است.

نتیجه‌گیری

بعد از پژوهش این اثر علمی نتایج زیر در اختیار خواننده‌ها قرار داده می‌شود:

در مورد جماعت نماز تهجد دو دیدگاه است، برخی می‌گویند: جماعت نماز تهجد جایز است و برخی‌ها به کراهت آن قایل هستند. نماز با خضوع و فروتنی و عدم عجله خوانده شود، هم‌چنین قرآن کریم آرام، آرام و با تدبیر تلاوت شود و این روش رسول الله و نیکان گذشته بوده‌است. در مورد نماز تهجد و نماز وتر وسعت وجود دارد، اگر بخواید می‌تواند قبل از خواب، بعد از سنت نماز عشاء بخواند، می‌تواند نماز را تا آخر شب یا در نیمه‌شب بخواند. خواندن نماز تراویح با جماعت در مسجد سنت موکد است؛ چون پس از عصر عمر بن خطاب -رضی الله عنه-، نماز تراویح یکی از شعایر اسلام شد و مسلمانان به آن ادامه دادند، از این رو علما بر برتری اقامه آن در مساجد اتفاق نظر داشتند و خواندن نماز تهجد سنت است، اما جماعت آن از پیامبر اکرم به طور دایم ثابت نشده‌است و اگر جماعت آن بدون دعوت و استمرار انجام شود اشکالی ندارد. نماز تهجد محدود به عدد خاصی به عنوان واجب نیست، یعنی: خود را محدود به (یازده) رکعت نکنیم، ممکن است آن را بیشتر کنیم، با توجه به نشاط، خوش طبعی و قدرت مان؛ زیرا پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- تصریح نکرده است، گرچند که خود شان از (یازده) یا (سیزده) رکعت بیشتر نخوانده‌اند، اما در مورد عدد رکعات تراویح میان ائمه نظریات مختلف روایت گردیده است، مقاله‌ها گنجایش آن را ندارد. اگر شخصی نماز و تراویح بخواند، وی می‌تواند شب بر خیزد و نماز تهجد بخواند. نماز وتر را که با امام خوانده بود برایش کافی است، هر چند نماز وتر را تا آخر نماز به تأخیر بیندازد اشکالی ندارد، اما در رمضان از اقتدای امام باز می‌ماند و بهتر است از امام متابعت نموده با امام نماز بخواند. به تأخیر انداختن نماز تراویح بعد از نماز خفتن تا زمانی دیگر، سپس به مسجد آمده و نماز تراویح بخواند، این خلاف عمل مسلمانان است، بلکه عمل مسلمانان بر این بوده است که نماز تراویح با جماعت متصل به نماز خفتن، بعد از سنت راتبه آن ادا می‌شد.

پیشنهادها

- به جاست که برای خواننده‌گان در روشنی این مقاله توصیه و پیشنهادها را زیر را داشته باشیم:
- 1- برای استادان پوهنچی‌های شرعیات پیشنهاد می‌گردد که در موضوع شناخت دقیق روایات وارده پیرامون نمازهای شب، تحقیق نموده و موارد اتفاقی علما را در یافت نمایند؛
 - 2- به ریاست‌های محترم حج و او قاف و ریاست امر به معروف و نهی از منکر پیشنهاد می‌گردد، کنفرانسی تحت عنوان (تهجد و تراویح مطابق به سنت رسول الله) را جهت آگاهی دهی و عملی ساختن آن در جامعه بر گزار نمایند.

منابع

قرآن کریم

- ابن باز، عبد العزيز بن عبد الله (ب ت) فتاوى نور على الدرب. جمعها: محمد بن سعد الشوعر.
- ابن باز، عبد العزيز. (ب ت) مجموع فتاوى العلامة ابن باز. عربستان سعودی: موقع الرئاسة العامة للبحوث العلمية والإفتاء.
- ابن تیمیة، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن تیمیة الحراني. (۱۴۱۶هـ/۱۹۹۵م) مجموع الفتاوى. جلد . تحقيق: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم. المدينة النبوية: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف.
- ابن حبان، محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبَد. (۱۴۰۸ هـ - ۱۹۸۸ م) الإحسان في تقريب صحيح. مرتب: امير علماء الدين بلبان، تحقيق: شعيب الأرنؤوط. بيروت: مؤسسة الرسالة.
- ابن حجر، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني. (۱۳۷۹) فتح الباري شرح صحيح البخاري. بيروت: دار المعرفة.
- ابن عثيمين، محمد بن صالح (ب ت) جلسات رمضانية.
- ابن عثيمين، محمد بن صالح بن عثيمين. (ب ت) مجموع فتاوى و مقالات العلامة ابن عثيمين.
- ابن فوزان، صالح. (ب ت) إتحاف أهل الإيمان بدروس شهر رمضان.
- ابن فوزان، (۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۳م) مجموع فتاوى الشيخ صالح الفوزان. رياض: دار ابن خزيمة.
- ابن فوزان، صالح. (ب ت) المنتقى من فتاوى الفوزان.
- ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني سنن ابن ماجه. تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي. فيصل عيسى البابي الحلبي. بيروت: دار إحياء الكتب العربية
- ابن نجيم، زين الدين. (ب ت) البحر الرائق شرح كنز الدقائق. بيروت: دار المعرفة.
- اعظمی، محمد ضياء الرحمن (۱۴۰۳هـ) صلاة التراويح. عربستان: جامعة اسلاميه مدينة منورة.
- انور شاه كشميرى، محمد أنور شاه بن معظم شاه الكشميري الهندي ثم اللديوندي. (۱۴۲۶ هـ - ۲۰۰۵ م) فيض الباري على صحيح البخاري. تحقيق: محمد بدر عالم الميرتهى. بيروت: دار الكتب العلمية.
- بخارى، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله. (۱۴۲۲هـ) صحيح البخاري. تحقيق: محمد زهير بن ناصر الناصر. بيروت: دار طوق النجاة.
- بغوى، الحسين بن مسعود البغوي. (۱۴۰۳هـ - ۱۹۸۳م) شرح السنة - للإمام البغوى. تحقيق: شعيب الأرنؤوط - محمد زهير الشاويش. بيروت: المكتب الإسلامي.

ترمذی، محمد بن عیسی بن سؤرة بن موسی. (۱۳۹۵ هـ - ۱۹۷۵ م) سنن الترمذی. تحقیق و تعلیق: أحمد محمد شاکر و محمد فؤاد عبد الباقي... مصر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي. خطابی، أبو سلیمان حمد بن محمد. (۱۳۵۱ هـ - ۱۹۳۲ م) معالم السنن. حلب: المطبعة العلمية. سجستانی، أبو داود سلیمان بن الأشعث. (ب ت) سنن أبي داود. بیروت: المكتبة العصرية، صيدا. صنعانی، أبو بكر عبد الرزاق بن همام بن نافع الحميري. (۱۴۰۳) المصنف. بیروت: المكتب الإسلامي. عظیم آبادی، محمد شمس الحق. (۱۴۱۵) عون المعبود شرح سنن أبي داود. بیروت: دار الکتب العلمية. عینی، أبو محمد محمود بن أحمد بن موسی بن أحمد بن حسین حنفی. (۱۴۲۰ هـ - ۱۹۹۹ م) شرح سنن أبي داود. تحقیق: أبو المنذر خالد بن إبراهيم المصري. ریاض: مكتبة الرشد. مفتی تقی، محمد تقی عثمانی. (۱۴۱۳ هـ) درس ترمذی. پاکستان: دارالعلوم کراچی. ملا علی قار، علی بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدین. (۱۴۲۲ هـ - ۲۰۰۲ م) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح. لبنان- بیروت: دار الفکر.

